

3. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Ю.Шведовой. – 19-е изд., испр. – М.: Русский язык, 1987. – 750 с.
4. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К., 1992. – 230с.
5. Словник фразеологізмів української мови / Укладачі: В. В. Білоноженко та ін.. – К.: Наукова думка, 2003. – 1104 с. – (Словники України).
6. Олійник І., Сидоренко С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. – К.: Радянська школа, 1991.

РОЛЬ ТАТАРСЬКОЇ КІННОТИ У КОНОТОПСЬКІЙ БИТВІ 1659 РОКУ

Акїчев Ш. М., н. с. Конотопського краєзнавчого музею ім.
Лазаревського О.

Метою дослідження є визначення ролі татарської кінноти у битві та деяких аспектів причин військової перемоги у Конотопській битві.

Конотопська битва 1659 року стала зразком військового союзу українсько – кримсько-татарських та польських військових з'єднань, які відстоювали кордони та незалежність України.

Конотопці повинні пам'ятати, що вони нащадки козаків, які мужньо боронили місто на протязі 70 днів (11. 05 - 9. 07. 1659 р.) від чисельного і добре озброєного московського війська [2, 18] Без тривалої облоги і героїзму захисників фортеці не було б перемоги над ворогом. Одним з факторів перемоги була допомога татар. Козаки вміли оборонятися проти піхоти і кавалерії, але у кінному бою зазнавали поразки.

Татарське військо складалося з кінноти, важкої і легкої. Озброєння вершників: захисні обладунки-кольчужна сорочка, щит-калкан, шабля, лук зі стрілами, списи. Військо рухалося довгим вузьким рядом довжиною 4-10 миль, маючи фронт в 100 вершників з 300 коней. В центрі та ар'єргарді 800 вершників або 1000 коней, при довжині від 800 до 1 000 кроків. Пересуваючись робили все, щоб обманути сторожових козаків і сховати сліди своїх пересувань. Обирали глибокі балки або низовинні лощини, наперед посилали ловких і досвідчених вершників для взяття язиків, при нічних зупинках не розводили вогнів, зав'язували морди коням і тим не дозволяли їм іржати, а лягаючи спати, прив'язували їх арканами до рук, щоб на випадок крайньої небезпеки, одразу ж сісти на коня і втекти від ворога. Влітку йшли водороздільним шляхом між рівчаками, щоб не переправлятися.

Використовували умовні знаки: вдень- рух коня по колу, вночі – висікання кресалом вогню, запалювання ганчірки і обертання навколо руки. Під час руху швидко піднімалися на кургани, оглядалися навкруги і поверталися назад. Під час загального руху зупинялися, зістрибували з коней на 15 хвилинний перепочинок. Повільність руху величезної маси коней і людей, тиша і стриманість їх на шляху наводили жах. Особливо вражала велика кількість коней. 100 000 вершників вели із собою 300 000 коней. При наближенні до місця набігу чи битви обирали тихе, затишне місце, відпочивали в ньому 2-3 дні. Поділяли військо на три частини. З двох перших складали головний корпус, з третьої утворювали два крила, праве і ліве, по 8 або 10 тисяч вершників в кожному крилі. Кожне крило ділилося на 10-12 п'ятисотенних або шестисотенних загонів. Потім з великою швидкістю неслися до місця набігу або битви, зупиняючись лише для годівлі коней. Під час набігу брали лише те, що могли вивезти. Все інше знищували. Потім за чергою інші загони брали ясир і обтяжене здобиччю військо повертало назад вже іншим шляхом. Біля кордонів розподіляли здобич і продовжували путь до своїх улусів

Під час бою або переслідування намагалися розташувати кінноту так, щоб сонце було за спиною, а ворогу світило прямо в очі. Напавши на ворога пускали в них через ліве плече стріли, потім розлітались в різні боки, потім знову гуртувались в єдине ціле, пускали тучі стріл і знову розсипались в різні боки. Цей прийом втомлював ворога і примушував його до відступу.[4, 322-324]. Головою війська був хан. Йому допомагали заступники: ага-султан (старший спадкоємець), нуреддин-султан (близький родич хана з роду Ширін). Головною військовою силою були війська родів Ширін, Мансур, Даїр, Шейхун. Кілька родів утворювали «крила» - корпуси- елементи бойового порядку війська. Центр займав хан із головними силами, що становили дві третини війська, праве крило – калга-султан, ліве – нуреддин – султан з рештою військ. За татарською тактикою передовий загін поділявся на три окремі колони, які утворювали у напрямку руху трикутник. Перший загін атакував і кидався тікати. Противник переслідуючи його руйнував свої порядки і потрапляв у пастку двох інших підрозділів, які атакували з тилу і флангів.

Виговський продовжував політику використання татар і домогся внесення до Гадяцького договору статті права «бути в дружбі з ханом кримським».

Героїчний опір захисників Конотопа і вичікувальна пасивна тактика князя Трубецького, втеча з московського війська військових, небажання князів доводити справу до великої битви, дали змогу

Виговському разом з татарами та поляками укласти угоду про спільні дії. Дочекавшись вістей, що війська Мухаммеда – Гірея на підході. І. Виговський вирушив із с. Бикова. Пройшовши Галицю та Ічню, гетьман зупинився на Круничполі, в 10 верстах на північ від Ічні. З гетьманом було 16 тисяч козаків при 10 полковниках, 5 тисяч татар з нураддин-султаном і 3 тисячі поляків, сербів та волохів з А. Потоцьким, С. Яблонівським та Ю. Немиричем. 24 червня до Круничполя підійшов кримський хан Мухаммед-Гірей і привів 4 найбільші орди Північного Причорномор'я й Приазов'я: Кримську, Білгородську, Ногайську, Азовську та темрючинських черкесів. Це близько 30-40 тисяч вояків. 24 червня козаки і татари після взаємної присяги про спільні дії в цій війні проти московських військ та про надання один одному військової допомоги рушили до Конотопа.

Не дійшовши 22 верст до Конотопа союзники зупинилися біля с. Тиниці. Трубецької послав з військами князів Г. Ромодановського, С. Пожарського, С. Львова і посилив стрільцями, рейтарами і драгунами зі свого полку та полку князя Ф. Куракіна. Гетьман І. Безпалій дав воєводам 2 тисячі своїх козаків. Разом їх кількість становила за одними даними від 15 до 30 тисяч, за польськими – 40-60 тисяч. Першими до переправи дійшли московські війська. На військовій раді було вирішено зробити напад на неприятелів, які займали берег річки.

28 червня рано вранці І. Виговський, як повідомляє Самовидець. «військо, вишукувавши козацьке і польські корогви, просто на Соснівку рушив, а хан з ордами на Пусту Торговицю рушив з людом, перебраним до бою» Основні сили татарського війська пішли на південь уздовж берега Соснівки до урочища Пуста Торговиця, за 7 км на схід від Соснівки, в улоговині річища колишньої р. Торговиці.

І. Безпалій писав, що першими атакували союзників московіти. Але союзники вважали, що вони першими почали бій, переправившись з боєм на конотопський бік Соснівки й «бавлячи» московітів, поки татари не зайшли їм з тилу.

Гетьман взяв частину орди на чолі з султаном – нурадином і перейшов бродом Куколку. 27 червня вдарив на військо, що обложило Конотоп. Були взяті козацькі «язики», які на допиті застерігали Пожарського, щоб він не гнався за Виговським. Однак князь, їм не повірив.

Позиція московського передового загону добре захищалася з флангів. Бутурлін і Ромодановський з резервами стримували атаки козаків і татар. Хан скориставшись двобоєм між козацькими військами і московитами обійшов їх і розташувався в тилу та на крилах. Довідавшись про це гетьман відступає по Куколці до Пустої

Торговиці, провокуючи до переслідування. Шлях козацького війська проходив вузьким заболоченим ярмом, що був руслом пересохлої річки Торговиці. Пожарський з кількома сотнями московських дворян та жильців «Государева полку», рейтарськими та драгунськими полками переслідували їх. Г. Ромодановський передав йому майже всі резерви. Багnistий яр, що тягнувся вздовж урочища вогводи вважали надійним захистом їхнього флангу. Коли московські війська втягнулися у глибоке урочище по ним несподівано і потужно вдарила татарська кіннота. Наступ татарської кінноти став сигналом для контратаки козацького війська. Гетьман охопив московитів з правого флангу на захід від Конотопа. Пожарський пізно зрозумів, що його війська оточені противником і знищуються. Татари і козаки захопили табір за переправою. За кілька годин бою московіти були знищені, частина їх з Пожарським та Львовим і іншими князями потрапили в полон.

Про події Конотопської битви написано у російській пісні «Под городом под Конотопом»

Загальні втрати московських полків під час битви 28 червня та відступу до Путивля і під час облоги Конотопа за даними А. Бульвінського становили 10-15 тисяч осіб вбитими в Соснівському бою та страченими після нього.[1, 393]

28 червня Трубецькой наказав військам готуватися до відступу і зібратися в його обозі. Побачивши це Гуляницький здійснив вилазку з міста і захопив обоз князя Ф. Куракіна з трьома мортирами, 12 возів вогнистих куль і продовольством у великій кількості. Московіти розпочали будівництво переправи через Сзуч і переправляти на протилежний берег. Виговський послав загопи перерізати дороги і переправу через р. Сейм, щоб не дати московітам отримати допомогу з Путивля. 29 червня Виговський підійшов до Конотопа і взяв в облогу московський табір. Козаки починають гарматний обстріл ворога.

У ніч на 30 червня Виговський з військом зробив нічний штурм московського табору. Бій був невдалим через нічний морок, нестачу гармат і піхоти.

Для врятування війська 2 липня Трубецькой наказав почати відступ до Путивля. Козаки, татари і поляки протягом трьох днів штурмували кільце обозних возів, обстрілювали обоз із гармат, ратні люди запекло боронилися. Відбулося два великих бої. Один біля Ярів, другий – біля с. Козацьке (тогочасна Козача Дібрава). В останньому бою у московитів розірвалося 10 гармат з 80 гармат.[3, 74]. 4 липня 1659 царські війська прийшли до р. Сейму і стали на Білих Берегах за 10 верст від фортеці Путивля.

Підсумок: Виговський продовжив традицію Б. Хмельницького мати союзниками татар і вдало використав дві складові союзного війська – козацьку піхоту і татарську кінноту проти військ Трубецького майже на всіх етапах битви. В Конотопській битві татарська кіннота виконувала ролі: розвідки під час облоги міста і в Соснівській битві і війська для переслідування та знищення противника; психологічну роль, як фактора раптовості і маневреності кінного війська; стримуючого фактора просування московського війська. Це дозволило Виговському перемогти у битві.

1. Бульвінський А. Українсько-російські відносини 1657-1659 років в умовах цивілізаційного розмежування на сході Європи. К., 2008.
2. Мицик Ю. Конотопська битва 1659 року.// Конотопська битва 1659 року: Збірка наукових праць. – К., 1996.
3. Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський. К., 2004.
4. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. Т. 1. К., 1990.

ЛІТЕРАТУРНИЙ АСПЕКТ СУМЩИНИ: «ЕМІГРАНТСЬКА СКАЛКА» ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ

Кузьмач О., студент, Завалій Л.П., викладач КІСумДУ

Культура рідного краю завжди є тим невід'ємним у житті людини, що її виплекало і виховало у найкращих традиціях. Зокрема, Сумщина завжди була щедра на таланти, а особливо, у літературному аспекті. Наша земля – це не просто невеличка периферія, це великий мистецький центр України. Літературна панорама Сумщини вдзначається талановитими майстрами слова, сутністю їх багатогранної творчості. З цих країв вийшли у великий світ відомі письменники-класики: Остап Вишня, Микола Хвильовий, Іван Багряний і, звичайно, тонкий лірик і палкий патріот рідного краю – Олександр Олесь.

Про О. Олеся, про антеїзм поета йдеться в багатьох працях дослідників різних років (Р. Радишевський, Н. Шумило, М. Голомб та ін.). Учених-дослідників цікавило поєднання у творах письменника журби і радості. Перебуваючи за кордоном, він пізніше пише: «Знаєте, я люблю природу, особливо нашу... поля, степи, ріки наші...» [1, 119].

Складним і суперечливим був життєвий і творчий шлях талановитого українського поета-лірика Олександра Олеся, який